

ΚΩΣΤΑΣ ΣΚΟΡΔΟΥΛΗΣ*

ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ: Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗ ΣΥΝΘΕΣΗ

Εισαγωγή

Είναι ευρέως αποδεκτό ότι οι θεωρητικές αναζητήσεις της πολιτικής οικολογίας έχουν αποτελέσει μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις για την ανανέωση της μαρξιστικής σκέψης στην αυγή του 21ου αιώνα (Benton 1996). Στο πλαίσιο αυτό απαιτείται πλέον από τους μαρξιστές μια συνολική κριτική επανεκτίμηση της παραδοσιακής έννοιας των «παραγωγικών δυνάμεων», μια ριζική ρήξη με το τεχνολογικό και οικονομικό «παράδειγμα» της βιομηχανικής κοινωνίας και της πολιτισμικής λογικής που το συνοδεύει.

Το θεμελιακό επίτευγμα του οικολογικού κινήματος, το οποίο ήδη έχει προκαλέσει μια αλλαγή σε βάθος στη δημόσια ευαισθητοποίηση για τα περιβαλλοντικά προβλήματα, είναι η κατανόηση της έκτασης στην οποία ο ύστερος καπιταλισμός έχει καταστρέψει το περιβάλλον. Πράγματι, είναι αποδεκτό ότι η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος έχει φτάσει σε τέτοιο σημείο ώστε τίθεται σε κίνδυνο η επιβίωση όχι μόνο της ανθρωπότητας αλλά του συνόλου των έμβιων όντων του πλανήτη. Πρόκειται, δηλαδή, για ένα ζήτημα καθολικής επιβίωσης. Το δεύτερο σημαντικό επίτευγμα του οικολογικού κινήματος είναι ο τρόπος με τον οποίο αμφισβητείται η ιδέα της προόδου. Δεν μπορούμε πλέον να μιλάμε, όπως στις αρχές του 20ου αιώνα, για μια γραμμική ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, η οποία παρεμποδίζεται μόνο από την ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής.

*Ο Κώστας Σκορδούλης είναι Καθηγητής Φυσικής και Επιστημολογίας του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η παραδοσιακή αντίληψη στην Αριστερά χαρακτηρίζεται από τον υπερτονισμό της θεμελιακής αντίθεσης μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας και την αναγωγή όλων των επιμέρους αντιθέσεων σ' αυτήν. Η αντίληψη αυτή είχε ως αποτέλεσμα την υποτίμηση της εξίσου θεμελιακής αντίφασης ανάμεσα στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και την καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος (O'Connor 1998).

Επιπλέον, ολοένα και περισσότερο ο καπιταλισμός, έχοντας διατηρηθεί πολύ περισσότερο απ' ό,τι ήταν ιστορικά αναγκαίο για την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, μετατρέπει τις παραγωγικές δυνάμεις σε δυνάμεις καταστροφής. Αυτό σημαίνει ότι οι παραγωγικές δυνάμεις με τον τωρινό χαρακτήρα τους δεν είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν αυτούσιες σε μια σοσιαλιστική κοινωνία η οποία θα έχει έναν διαφορετικό αξιακό προσανατολισμό (Burkett 2014). Επίσης, μια περισσότερο εκλεπτυσμένη ανάλυση της υλικής πλευράς της παραγωγής πραγματοποιείται για πρώτη φορά με τη διερεύνηση σχετικά με την αξία χρήσης. Η συζήτηση σχετικά με την αξία χρήσης των εμπορευμάτων περιλαμβάνει και τη συζήτηση για την κοινωνικά χρήσιμη παραγωγή, η οποία συγκεκριμενοποιείται με ερωτήματα για το ποια εμπορεύματα είναι αναγκαία από οικολογική και κοινωνική άποψη. Συγκεφαλαιώνοντας, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ο οικολογικός προβληματισμός επανέφερε τις συζητήσεις για την ανάγκη της ριζικής αλλαγής του κοινωνικού συστήματος και την υιοθέτηση ενός διαφορετικού τρόπου ζωής και παραγωγής στη βάση των οικολογικών προταγμάτων.

Το θεμελιακό, όμως, επίτευγμα του οικολογικού κινήματος (δηλαδή η συνειδητοποίηση του μεγέθους της παγκόσμιας οικολογικής καταστροφής) είναι ταυτόχρονα και το όριό του. Οι λύσεις που προβάλλονται από την πολιτική οικολογία για την αντιμετώπιση της οικολογικής καταστροφής του πλανήτη είναι ανεπαρκείς, γιατί παραγνωρίζουν τον εγγενή δεσμό μεταξύ της οικολογικής καταστροφής και της λογικής του κέρδους που κυριαρχεί στον καπιταλισμό. Προκειμένου να αντιμετωπίσουμε τους κινδύνους που απειλούν το περιβάλλον είναι αναγκαίο να έλθουμε σε ρήξη με το υπάρχον οικονομικό σύστημα, υποστηρίζοντας την προοπτική μιας δημοκρατικά σχεδιασμένης σοσιαλιστικής κοινωνίας (Σκορδούλης 2006).

Σήμερα, η πρόταση για έναν οικολογικό σοσιαλισμό τείνει να ενταχθεί στον προγραμματικό λόγο της Αριστεράς υπερβαίνοντας τα όρια της ακαδημαϊκής συζήτησης. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι τα θεωρητικά ζητήματα που αφορούν τη σύνθεση του μαρξισμού με τη ριζοσπαστική οικολογική σκέψη έχουν λυθεί ή ότι υπάρχει μια γενικότερη συμφωνία σε μια σειρά από αντιπαραθέσεις

που σημάδεψαν τις προηγούμενες δεκαετίες.

Στο άρθρο που ακολουθεί θα παρουσιαστούν οι τρεις σημαντικότερες προσπάθειες ανάπτυξης της μαρξιστικής θεωρίας στην κατεύθυνση της απάντησης στις θεωρητικές προκλήσεις του οικολογικού κινήματος, που ταυτόχρονα, όμως, συγκροτούν μια συνθετική εκδοχή του μαρξισμού με την οικολογική θεωρία η οποία είναι ευρύτερα γνωστή ως «οικοσοσιαλισμός» και ακολούθως θα σκιαγραφηθούν τα βασικά του πολιτικά προτάγματα.

Ο James O'Connor και η θέση για τη «δεύτερη αντίφαση του καπιταλισμού»

Η θέση του James O'Connor¹, γνωστή και ως θέση για τη «δεύτερη αντίφαση του καπιταλισμού», υποστηρίζει ότι εκτός από τη βασική αντίθεση μεταξύ παραγωγικών σχέσεων και παραγωγικών δυνάμεων, στον καπιταλισμό λειτουργεί και μια δεύτερη αντίθεση μεταξύ των σχέσεων παραγωγής και των συνθηκών παραγωγής (O'Connor 1992). Η θεωρία του O'Connor βασίζεται στο έργο του K. Polanyi (1944) και αποδίδει την οικολογική κρίση στην παράλληλη λειτουργία αυτής της δεύτερης αντίθεσης μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα.

Ο James O'Connor περιγράφει τη λεγόμενη δεύτερη αντίφαση του καπιταλισμού ως εξής: «Θα πρέπει να προσθέσουμε στην πρώτη αντίφαση του καπιταλισμού που εξέτασε ο Μαρξ (την αντίθεση μεταξύ παραγωγικών δυνάμεων και σχέσεων παραγωγής) μια δεύτερη αντίφαση, την αντίφαση μεταξύ των παραγωγικών δυνάμεων και των συνθηκών παραγωγής, οι οποίες και αφορούν τους εργαζόμενους, τον αστικό χώρο και τη φύση. Με την ίδια του την επεκτατική δυναμική, το κεφάλαιο θέτει σε κίνδυνο ή καταστρέφει τις ίδιες του τις συνθήκες παραγωγής, αρχίζοντας από το φυσικό περιβάλλον» (O'Connor 1992: 187). Εξετάζοντας τη σχέση μεταξύ οικονομίας, φύσης και κοινωνίας, ο O'Connor υποστηρίζει ότι η περιβαλλοντική κρίση αποτελεί μια διαρκώς αυξανόμενη απειλή για τον ίδιο τον καπιταλισμό. Οι μελέτες του καταδεικνύουν τη χρησιμότητα της μαρξιστικής ανάλυσης για την κατανόηση της περιβαλλοντικής και κοινωνικής ιστορίας.

Σύμφωνα με την κλασική μαρξιστική θεωρία, η κοινωνία αρθρώνεται σε δύο επίπεδα: το επίπεδο της οικονομικής (παραγωγικής) βάσης και το επίπεδο του ιδεολογικού εποικοδομήματος: αφ' ενός η οικονομική βάση καθορίζει το

1. Ιδρυτής και ιστορικός εκδότης του περιοδικού *Capitalism, Nature, Socialism*.

εποικοδόμημα, αφ' ετέρου το εποικοδόμημα έχει επιπτώσεις στην οικονομική βάση. Με μια άλλη διατύπωση, οι δυνάμεις παραγωγής καθορίζουν τις σχέσεις παραγωγής αλλά και οι σχέσεις παραγωγής αντεπιδρούν στις δυνάμεις παραγωγής. Αυτή η διαλεκτική ανάλυση υποστηρίζει ότι η οικονομική βάση είναι η βάση ολόκληρης της κοινωνίας και επομένως ένας κοινωνικός μετασχηματισμός δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς την αλλαγή της οικονομικής βάσης.

Ο O'Connor θεωρεί ότι στην κυρίαρχη αντίφαση μεταξύ παραγωγικών δυνάμεων και σχέσεων παραγωγής, την οποία εξέτασε ο Μαρξ, περιλαμβάνεται και μια δεύτερη αντίφαση μεταξύ των παραγωγικών δυνάμεων και των συνθηκών παραγωγής οι οποίες αφορούν τους εργαζομένους, τον αστικό χώρο και τη φύση. Αναλύοντας την έννοια των συνθηκών παραγωγής, υποστηρίζει ότι το φυσικό περιβάλλον είναι η βάση των εν λόγω συνθηκών, δηλαδή των ανθρώπινων στοιχείων συμπεριφοράς και των στοιχείων συμπεριφοράς της φύσης. Οι όροι του φυσικού περιβάλλοντος καθορίζουν την παραγωγή και αντίστροφα, η παραγωγή έχει επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον. Αυτό το είδος διαλεκτικής ανάλυσης παρέχει τη στέρεη βάση για μια νέα μεθοδολογία. Κατ' αυτόν η διαλεκτική ανάλυση αποδέχεται ότι τα πράγματα δεν είναι απόλυτα αλλά σχετικά (συνδέονται μεταξύ τους με συγκεκριμένες σχέσεις) και ότι η έμφαση θα πρέπει να δίνεται στη μελέτη της σχέσης μεταξύ οντοτήτων και όχι στη μελέτη των οντοτήτων *per se*. Επίσης, σε όλες τις θεωρίες και τις ιδέες πρέπει να αποδοθεί ένας ιστορικός και κοινωνικός χαρακτήρας, με άλλα λόγια οι θεωρίες και οι ιδέες εκφράζονται και λειτουργούν σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο.

Ένα από τα χαρακτηριστικά της αντίληψης του O'Connor είναι ότι υπάρχουν φυσικά όρια στην επέκταση της παραγωγής (O'Connor 1998). Αυτό βασίζεται στην αποδοχή ότι η χρήση πρώτων υλών δεν είναι ανεξάντλητη. Με άλλα λόγια, τα συμβατικά ενεργειακά αποθέματα του πλανήτη αλλά και οι φυσικοί πόροι είναι πεπερασμένοι και ως εκ τούτου η ανάπτυξη της παραγωγής είναι επίσης πεπερασμένη. Η διατύπωση της «δεύτερης αντίφασης του καπιταλισμού» παρέχει ένα όχημα για την κατανόηση του πώς διαμορφώνονται οι συνθήκες παραγωγής και πώς η διαδικασία συσσώρευσης υποβάλλει τις συνθήκες παραγωγής σε ολοένα αυξανόμενες πιέσεις που υπονομεύουν την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, των κοινοτήτων, του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και των οικολογικών συστημάτων γενικότερα. Η οικονομική ανάπτυξη, από τη Βιομηχανική Επανάσταση και μετά, έχει επιτευχθεί με μεγάλο κόστος και για το φυσικό περιβάλλον και για την αυτονομία των κοινοτήτων.

Το έργο του O'Connor φιλοδοξεί να απαντήσει επίσης στις μεταμαρξιστικές κριτικές, σύμφωνα με τις οποίες ο ιστορικός υλισμός δεν εκτιμά επαρκώς τη σημασία των νέων κοινωνικών κινημάτων. Πράγματι, ένα κρίσιμο στοιχείο στη θεωρία του O'Connor για τη δεύτερη αντίφαση είναι η θεώρηση των κοινωνικών δυνάμεων που μπορούν να αντισταθούν στην επίθεση του κεφαλαίου στο περιβάλλον. Η διατύπωση της «δεύτερης αντίφασης του καπιταλισμού» παρέχει ένα πλαίσιο για την αποτίμηση του ρόλου των κοινωνικών κινημάτων, συμπεριλαμβανομένων των περιβαλλοντικών κινημάτων, τα οποία δεν είναι δυνατόν να περιγραφούν πλήρως με ταξικούς όρους. Συγχρόνως, αναγνωρίζει τη σύνθετη υφή των παραγωγικών δυνάμεων, συμπεριλαμβάνοντας στην ανάλυσή του και τις συνθήκες παραγωγής, μνημονεύοντας την επισήμανση του Marx ότι οι παραγωγικές δυνάμεις είναι φυσικές ως προς την ουσία τους και κοινωνικές ως προς το χαρακτήρα τους. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, η καπιταλιστική ανάπτυξη γίνεται κατανοητή ως μια σύνθετη ακολουθία κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών διαδικασιών. Στόχος του O'Connor είναι η διατύπωση μιας μεθόδου που θα περιλαμβάνει τη θεώρηση των κοινωνικών δυνάμεων, αλλά και των οικολογικών ορίων, ώστε να παράσχει μια πληρέστερη θεώρηση του αντιφατικού χαρακτήρα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

Κατά τον O'Connor, η διαδικασία συσσώρευσης υπονομεύει τις απαραίτητες για την παραγωγή και την πραγματοποίηση της αξίας συνθήκες, καθώς επίσης και τους απαραίτητους όρους για την αναπαραγωγή των συνθηκών παραγωγής και έτσι ο αντιφατικός χαρακτήρας του καπιταλισμού εμφανίζεται ευκρινέστερα απ' ό,τι στην κλασική προσέγγιση (O'Connor 1998). Αυτή η θεώρηση είναι εξυπηρετική ως βάση για την κατανόηση του ρόλου των νέων κοινωνικών κινημάτων που αναπτύσσονται πάνω στις εγγενείς αντιφάσεις του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και έχουν στόχο να αμφισβητήσουν τις αρχές λειτουργίας του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής και να οικοδομήσουν τα θεμέλια ενός οικολογικού σοσιαλιστικού μέλλοντος. Αλλά η πραγματικά νέα πτυχή των προσεγγίσεων του είναι η θεώρηση της «ανισομερούς και συνδυασμένης ανάπτυξης» ως αιτίας των κρίσεων. Έτσι συνδέει την οικολογική ανάλυση με τη λογική των προσπαθειών αντίστασης τόσο στο κέντρο όσο και στην περιφέρεια του καπιταλισμού.

Ο O'Connor εκλαμβάνει ως οικοσοσιαλιστικές τις θεωρίες εκείνες και ως οικοσοσιαλιστικά εκείνα τα κινήματα που φιλοδοξούν να υποτάξουν την ανταλλακτική αξία στην αξία χρήσης. Δηλαδή, με μια νέα οργάνωση την παραγωγής ώστε αυτή να υπηρετεί τις κοινωνικές ανάγκες και τις απαιτήσεις για τη διαφύλαξη του φυσικού περιβάλλοντος. Ο οικοσοσιαλισμός προϋποθέτει την ανά-

πτυξη μιας νέας πολιτικής τάξης σε παγκόσμιο επίπεδο. Και αυτό λόγω, πρώτον, της αυξανόμενης οικονομικής εκμετάλλευσης των φτωχών κοινωνικών στρωμάτων από τις πολυεθνικές και, δεύτερον, επειδή η οικολογική υποβάθμιση είναι όλο και περισσότερο εκτός από τάξικό και «χωροταξικό» ζήτημα. Σε αυτό συνηγορεί η ανάπτυξη των κινημάτων για την περιβαλλοντική (και οικονομική και κοινωνική) δικαιοσύνη στο Βορρά και ο «περιβαλλοντισμός των φτωχών» στον Νότο. Οι κυρίαρχες κοινωνικές τάξεις του Βορρά οφείλουν ένα «οικολογικό χρέος» στις καταπιεσμένες τάξεις και στον Τρίτο Κόσμο συνολικά. Η ευημερία των κυρίαρχων τάξεων στο Βορρά βασίζεται στην οικολογική ζημία που γίνεται εις βάρος των καταπιεσμένων στο Βορρά και το Νότο. Ως εκ τούτου, θα εξαρτηθεί τελικά από τα οικοσοσιαλιστικά ρεύματα η δημιουργία ενός κινήματος που θα είναι σε θέση να συνδέσει τις διαφορετικές και συχνά αποκλίνουσες φωνές διαμαρτυρίας ενάντια στην περιβαλλοντική υποβάθμιση σε μια συνεπή δύναμη διεθνιστικής και πολυπολιτισμικής αλληλεγγύης.

Ο John Bellamy Foster και η θέση περί «μεταβολικής ασυνέχειας»

Η θέση του John Bellamy Foster², γνωστή και ως θέση της «μεταβολικής ασυνέχειας», εστιάζει στη διαταραχή του θρεπτικού κύκλου για να εξηγήσει την οικολογική και καπιταλιστική κρίση (Foster 2000a, 2000b, 2002). Υποστηρίζει ότι ο Marx στο *Κεφάλαιο*, επηρεασμένος από την Αγροτική Χημεία του von Liebig, αναφέρεται στον θρεπτικό κύκλο του εδάφους και εστιάζει στη σχέση του με το χαρακτήρα της καπιταλιστικής γεωργίας. Η καπιταλιστική παραγωγή διαταράσσει τη μεταβολική αλληλόδραση μεταξύ ανθρώπου και γης, ενώ η κρίση είναι το αποτέλεσμα της διαταραχής του θρεπτικού κύκλου εξαιτίας της φυσικής διάστασης ανθρώπου και καλλιεργήσιμης γης, η οποία δημιούργησε την ανάγκη όλο και περισσότερων συνθετικών λιπασμάτων (Foster et al. 2010).

Οι θέσεις των O'Connor και Foster λειτουργούν σε μια βάση επεξηγηματική, καθώς επεξηγούν την καπιταλιστική κρίση και ταυτόχρονα διευρύνουν το πεδίο ισχύος της θεωρίας των κρίσεων του Marx.

Σήμερα, έχουμε οδηγηθεί σε μια εκ νέου μελέτη του έργου του Μαρξ κάτω από την οπτική που θέτει η οικολογική προβληματική. Κεντρικό ζήτημα στη συζήτηση που αναπτύσσεται, σύμφωνα με τον Foster (2000), είναι η οντολο-

2. Εκδότης του περιοδικού *Monthly Review*.

γία της φύσης στο Marx έργο. Έχουν περάσει πάνω από 50 χρόνια από την έκδοση του έργου του A. Schmidt (1964) και σήμερα η συζήτηση ξανανοίγει με νέους όρους, για να συζητηθούν ιδέες όπως αυτές που αναπτύσσονται στο έργο «*Politiques de la natura*» του B. Latour (2004) ή στην “*Οικολογία χωρίς την Φύση*” του S. Žižek.

Στο υπόβαθρο αυτών των θεωρήσεων ενδημούν οι θεωρίες της κοινωνικής κατασκευασιοκρατίας ενώ ο συνεχιζόμενος διάλογος φαίνεται να επιβάλλει τη συγκρότηση ενός φιλοσοφικού υλισμού με νέους όρους, ενός οικολογικού υλισμού που θα στηρίζεται κριτικά στην κλασική παράδοση αλλά και στον ριζοσπαστικό υλισμό των επιστημόνων (βλ. Levins, Lewontin, Gould κλπ). Θεωρώ ότι ο Foster με το βιβλίο του *Η Οικολογία του Μαρξ: Υλισμός και Φύση* κάνει το πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση.

Στο έργο του Foster εμφανίζεται ο Επίκουρος ως κεντρική μορφή στου μαρξικού υλισμού του Marx. Ο Forster δηλώνει ότι με βάση τον Επίκουρο ο Marx στη διδακτορική του διατριβή, ανέπτυξε την κριτική του στις τελεολογικές θεωρήσεις για τη φύση και την ανθρωπίνη ιστορία. Μελετώντας τη φυσική φιλοσοφία του Επίκουρου, ο Marx υιοθετεί έναν μη ντετερμινιστικό υλισμό, δεμελιώνοντας μια υλιστική αντίληψη της φύσης, η οποία απορρίπτει την τελεολογία και τις θεολογικές αντιλήψεις της φυσικής και κοινωνικής ύπαρξης.

Δύο όψεις του επικούρειου υλισμού είναι ιδιαίτερα σημαντικές για τον Marx. Πρώτον, η θεία παρέμβαση, κατευθυνόμενη ή όχι, και κατά συνέπεια η απόλυτη αιτιοκρατία και όλες οι τελεολογικές αρχές έχουν αποβληθεί από τη θεωρήση για τη φύση. Η δημιουργία του κόσμου μέσα από την κυματοειδή κίνηση του ατόμου μπορεί να περιγραφεί μόνο με αναφορά στην ενδεχομενικότητα. Δεύτερον, η αναφορά στην κυματοειδή κίνηση του ατόμου αποτελεί πρόταση συλλογισμού πάνω στην αντικεμενικότητα της φύσης ανεξάρτητα από την ανθρωπίνη σκέψη.

Η μελέτη του Marx για τον αρχαίο και τα πρώιμα στάδια του νεότερου υλισμού τον οδήγησε να προσεγγίσει την επιστημονική κατανόηση του φυσικού κόσμου και να επικεντρωθεί σε έννοιες όπως η «εξέλιξη» και η «ανάδυση» (emergence), καδιστώντας τη φύση σημείο εκκίνησης των θεωρήσεών του. Ας θυμηθούμε ξανά την ιστορία με το *Κεφάλαιο* και τον *Δαρβίνο*. Ενδεικτική της σκέψης του Marx είναι η αντίληψη ότι η ύπαρξη της ύλης αποδεικνύεται μέσα από την αλλαγή, και αυτό δεν είναι τίποτε άλλο από την «εξέλιξη».

Για τον Marx, ο διαλεκτικός συλλογισμός μπορεί να θεωρηθεί στοιχείο της γνώσης που προβάλλει από τον αναδυόμενο, προσωρινό χαρακτήρα της πραγματικότητας. Ο J.B. Foster σημειώνει ότι ο Marx ανέπτυξε έναν «διαλεκτικό

νατουραλισμό», ο οποίος αποδέχεται μια διαλεκτική προσέγγιση στη μελέτη της φύσης όπως και της κοινωνίας. Σύμφωνα με το θεωρητικό σχήμα του J.B. Foster (2002), η διαλεκτική θεώρηση της «εξέλιξης» δίνει στον Marx τα εφόδια για την υλιστική θεμελίωση των ερευνών του όσον αφορά την ανθρώπινη κοινωνία.

Ο οικολογικός υλισμός, όπως τον διατυπώνει ο J.B. Foster, είναι ένα ερευνητικό πρόγραμμα σε εξέλιξη, δεν παύει, όμως, να στηρίζεται σε έναν ορθολογικό φιλοσοφικό υλισμό με τρεις κύριες συνιστώσες:

α. έναν οντολογικό υλισμό, ο οποίος στηρίζει την εξάρτηση του κοινωνικού στο φυσικό ως μορφή «ανάδυσης» του κοινωνικού από το φυσικό,

β. έναν επιστημολογικό υλισμό, ο οποίος στηρίζεται στην ανεξάρτητη ύπαρξη της φυσικής και κοινωνικής πραγματικότητας και στην αιτιακή και νομοειδή συμπεριφορά των αντικειμένων της επιστημονικής σκέψης και

γ. έναν υλισμό της πράξης, που νοηματοδοτεί τον συγκροτητικό ρόλο της ανθρώπινης δραστηριότητας στην αναπαραγωγή και στο μετασχηματισμό των κοινωνικών δομών.

Ο Michael Löwy και η κριτική του «παραγωγισμού» του Marx

Η θέση του Michael Lowy, εκ των συγγραφέων του Οικосоσιαλιστικού Μανιφέστου (Kovel & Lowy 2007) βασίζεται στον κριτικό μαρξισμό της Σχολής της Φραγκφούρτης και υποστηρίζει ότι οφείλουμε να προχωρήσουμε σε μια κριτική του «παραγωγισμού» του Marx, δηλαδή στην αντίληψη που αποπνέουν πολλά από τα κείμενά του για τη συνεχή και σταθερή ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, και να υιοθετήσουμε μια κριτική στάση παρόμοια με αυτή στοχαστών όπως ο E. Bloch και ο W. Benjamin. Ταυτόχρονα χαρακτηρίζει ως υπερβολικές ορισμένες κριτικές των «πράσινων κύκλων» και των μεταμοντέρνων³ στο έργο του Marx (Lowy 1997).

3. Η Robyn Eckersley, εκκινώντας από τις θεωρήσεις της Σχολής της Φραγκφούρτης, Βαθιάς Οικολογίας, εξετάζει τα κοινά σημεία μεταξύ των οικосоσιαλιστικών προσεγγίσεων και του οικοκεντρισμού της Βαθιάς Οικολογίας και καταλήγει στο να θεωρήσει ότι ο οικосоσιαλισμός μπορεί να ενταχθεί στα μεταμαρξιστικά ρεύματα: "Ecosocialism: "The PostMarxist Synthesis", στην ιστοσελίδα <http://proms.snu.ac.kr/skim/data/article/files/ecosocia.htm>. Είναι αλήθεια ότι πρώην μαρξιστές που ασπάστηκαν την πράσινη ιδεολογία δηλώνουν αβασάνιστα «Αντίο Προλεταριάτο» (André Gorz), την ίδια ώρα που άλλοι (Alain Lipietz) επιμένουν ότι πρέπει να αφήσουμε το «κόκ-

Για τον Lowy, η κριτική των ρομαντικών του δέκατου ενάτου αιώνα και το έργο του Benjamin θεωρούνται αφετηριακά σημεία μιας οικολογικής κριτικής στον καπιταλισμό. Ο Lowy αναφέρεται στον Benjamin (2004) θεωρώντας ότι υπήρξε ένας από τους πρώτους μαρξιστές του εικοστού αιώνα που ήδη από το 1928, κατήγγειλε την ιδέα της κυριαρχίας πάνω στη φύση ως «ιμπεριαλιστική θεωρία» και πρότεινε μια νέα αντίληψη για την τεχνική ως «τον έλεγχο της σχέσης μεταξύ της φύσης και της ανθρωπότητας». Ο Lowy μοιράζεται με την πρώιμη Σχολή της Φραγκφούρτης την κριτική στον «επιστημονικό σοσιαλισμό» για την πίστη του στην απεριόριστη δύναμη της επιστημονικής κατανόησης, του τεχνικού ελέγχου και της κυριαρχίας επί της φύσης.

Ταυτόχρονα με την κριτική του εργαλειολογικού λόγου από τη Σχολή της Φραγκφούρτης, ο Lowy προβάλλει και μια προμαρξιστική - ρομαντική κριτική της βιομηχανικής κοινωνίας. Με δεδομένο ότι οι οικολόγοι ασκούν κριτική στο έργο των Marx και Engels για προσήλωση στην άκριτη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, ο M. Löwy διερωτάται αν είναι δικαιολογημένη αυτή η κριτική. Ο ίδιος πιστεύει ότι στα κείμενα του Marx και ιδιαίτερα του Engels υπάρχουν στοιχεία που μπορούν να στηρίξουν την κριτική των οικολόγων. Αναγνωρίζει ότι ο Marx είχε συγκεκριμένες αντιλήψεις για το περιβαλλοντικό πρόβλημα αλλά αυτές οι ιδέες ήταν οριακές στο έργο του, το οποίο δεν απελευθερώθηκε ποτέ από έναν «προμηθεϊσμό», και ότι δεν άφησε μια θεωρητική παρακαταθήκη στη σύγχρονη σοσιαλιστική σκέψη που να είχε οποιαδήποτε σχέση με την οικολογία.

Μια συγκριτική ανακεφαλαίωση

Ο Foster (2000a) σημειώνει ότι πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι οι Marx και Engels, μαζί με άλλους πρωτοσοσιαλιστές φιλοσόφους όπως ο Proudhon, είχαν το πλεονέκτημα να ζουν είτε στην εποχή της μετάβασης από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό είτε σε μια εποχή που η μετάβαση αυτή είχε μόλις πραγματοποιηθεί. Ως εκ τούτου, τα ζητήματα που έθεσαν για την καπιταλιστική κοινωνία ή ακόμη και για τη σχέση κοινωνίας και φύσης ήταν περισσότερο δεμυλιώδη από ό,τι χαρακτηρίζει σήμερα την οικολογική σκέψη, ακόμη και επί της Αριστεράς.

κίνο» και να αποδεχτούμε το «πράσινο», ως το νέο «παράδειγμα» που θα δώσει, υποτίθεται, απαντήσεις σε όλα τα προβλήματα, οικονομικά και κοινωνικά.

Είναι αλήθεια ότι από τότε η τεχνολογία έχει αλλάξει, εισάγοντας νέες απειλές για τη βιόσφαιρα. Αλλά, όπως παραδόξως, η ανταγωνιστική σχέση του καπιταλισμού με το περιβάλλον, που βρίσκεται στον πυρήνα της σημερινής κρίσης, ήταν με κάποιο τρόπο προφανέστερη στους σοσιαλιστές του 19ου και του πρώιμου 20ού αιώνα απ' ό,τι είναι στην πλειοψηφία των σημερινών πράσινων φιλοσόφων. Αυτό αντανακλά το γεγονός ότι δεν είναι η τεχνολογία το πρωταρχικό πρόβλημα, αλλά μάλλον η φύση και η λογική του καπιταλισμού ως συγκεκριμένου τρόπου παραγωγής. Οι σοσιαλιστές έχουν συμβάλει με διάφορους τρόπους στην ανάπτυξη της σύγχρονης οικολογικής κριτικής. Η αποκάλυψη αυτής της άγνωστης κληρονομιάς είναι ένα ζωτικής σημασίας τμήμα της προσπάθειας για την ανάπτυξη μιας υλιστικής οικολογικής ανάλυσης.

Υποστηρίζεται συχνά ότι ο μαρξισμός μετά από τους Marx και Engels είτε παρέλειψε την ανάπτυξη της οικολογικής σκέψης συνολικά είτε ήταν αντιοικολογικός και ότι δεν υπήρξε καμία σημαντική συνεισφορά στη μελέτη της φύσης μετά από τον Ένγκελς και μέχρι τη Σχολή της Φρανκφούρτης και την εμφάνιση της μελέτης του A. Schmidt.⁴ Αυτή, όμως, η θέση είναι λανθασμένη, γιατί στην πραγματικότητα υπήρξαν πολυάριθμες συνεισφορές μαρξιστών όσον αφορά την ανάλυση της σχέσης φύσης και κοινωνίας.

Οι μαρξιστές διαδραμάτισαν πολύ έναν πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της οικολογίας, ιδιαίτερα στα πρώτα στάδια της διαμόρφωσής της. Μεταξύ των μαρξιστών που ενσωμάτωσαν στη σκέψη τους τις φυσιοκρατικές και οικολογικές αντιλήψεις μπορούμε να συμπεριλάβουμε τους B.I. Vernadsky, I. Vavilov, A. Oparin, C. Caudwell, L. Hogben, J.D. Bernal, B. Farrington, J.B.S. Haldane και J. Needham, ενώ στην φαβιανή παράδοση, αλλά συνδεδεμένους με το μαρξισμό, τους R. Lankester και A. Tansley, στον οποίο οφείλεται και η εισαγωγή της έννοιας του οικοσυστήματος στην επιστήμη της οικολογίας. Ωστόσο, το ερώτημα που τίθεται σήμερα είναι αν ο μαρξισμός μπορεί να προσφέρει τα αναλυτικά εργαλεία για μια συνεκτική ανάλυση της οικολογικής κρίσης και των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Θετικά απαντά στο ερώτημα αυτό ο Hughes (2000).

Άλλες όμως θεωρήσεις τοποθετούνται διαφορετικά. Ο O'Connor υποστηρίζει ότι θα πρέπει να προστεθεί στην πρωταρχική αντίφαση του καπιταλισμού, αυτή ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και στις παραγωγικές σχέσεις, και μία δεύτερη αντίφαση ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και στις συν-

4. Alfred Schmidt, *The Concept of Nature in Marx*, ό.π.

θήκες παραγωγής. Λόγω της επεκτατικής δυναμικής που διαθέτει το κεφάλαιο, θέτει σε κίνδυνο ή καταστρέφει τις ίδιες του τις προϋποθέσεις, αρχίζοντας από το φυσικό περιβάλλον, ενδεχόμενο που ο Marx δεν είχε ποτέ λάβει επαρκώς υπόψη (O'Connor 1998).

Ο Lowy, υποστηρίζει από την πλευρά του, ότι η συζήτηση θα μπορούσε να υιοθετήσει την πρόταση που διατυπώνει ο Bensaid (1995) στο έργο του για τον Μαρξ: αναγνωρίζοντας ότι θα ήταν καταχρηστικό να απαλλάξουμε τον Μαρξ από τις «προμηθεϊκές» ιδέες που κυριαρχούσαν στην εποχή του, θα ήταν πολύ πιο γόνιμο να εγκατασταθούμε μέσα στις αντιφάσεις του έργου του Μαρξ και να τις μελετήσουμε. Φυσικά, η σημαντικότερη αντίφαση είναι εκείνη μεταξύ των διακηρύξεών του για την οργάνωση της παραγωγής, που εμφανίζονται σε ορισμένα κείμενά του, και της διαίσθησής του ότι η «πρόοδος» μπορεί να αποτελέσει αιτία μη αναστρέψιμης καταστροφής του φυσικού περιβάλλοντος.

Η θέση του Lowy επαναφέρει στο προσκήνιο την παλιά δημοφιλή θέση περί διάστασης μεταξύ του «νεαρού» και του «ώριμου» Marx που τόσο αγαπήθηκε από τους οπαδούς του Althusser και ταυτόχρονα μετατοπίζει το κέντρο βάρους της συζήτησης από τη γονιμοποίηση της μαρξιστικής θεωρίας στην υπέρβασή της, κάνοντας βήματα προς τα πίσω σε έναν αδιέξοδο «ρομαντισμό».

Συγκροτώντας την οικοσοσιαλιστική προοπτική: ο χαρακτήρας της οικολογικής κρίσης

Η οικολογική κρίση, ως αποτέλεσμα της ανθρώπινης επίδρασης στη φύση, έχει φτάσει στο σημείο που θα μπορούσε να απειλήσει την ίδια την επιβίωση της ανθρωπότητας. Τα οικονομικά συμφέροντα των πολυεθνικών επιβάλλουν την ολοένα και με ταχύτερους ρυθμούς εφαρμογή νέων τεχνικών παραγωγής χωρίς καμία προηγούμενη αξιολόγηση των οικολογικών τους συνεπειών, καθώς επίσης και τη συνεχιζόμενη χρήση παραγωγικών τεχνικών που αποδεδειγμένα επιφέρουν ανεπανόρθωτες καταστροφές στο περιβάλλον. Θα πρέπει βέβαια εδώ να υπογραμμιστεί ότι η «τεχνολογική πρόοδος» είναι εκείνη που σε τελική ανάλυση αυξάνει τη ικανότητά μας να επενεργούμε πάνω στη φύση διαταράσσοντας τις ισορροπίες της.

Η Βιομηχανική Επανάσταση του 19ου αιώνα αύξησε κατά πολύ το επίπεδο εκπομπής ατμοσφαιρικών ρύπων βλάπτοντας σοβαρά την υγεία όχι μόνο των εργαζομένων στα εργοστάσια αλλά και γενικά όλων των κατοίκων των πόλεων. Στην ουσία, εξαπολύθηκε από τον άνθρωπο μια καθολική επίθεση στη φύση με σκοπό την όσο δυνατόν πιο αποδοτική εκμετάλλευση των φυσικών πό-

ρων, γεγονός που κλόνισε τις οικολογικές ισορροπίες.

Και όμως η οικολογική κρίση, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα, δεν είναι η γραμμική έκβαση της βιομηχανικής ανάπτυξης από τον 19ο αιώνα μέχρι τώρα. Είναι αποτέλεσμα ενός ποιοτικού άλματος που έχει άμεση σχέση με τη γενίκευση της χρήσης του πετρελαίου (και της διάδοσης του αυτοκινήτου) και με την ανάπτυξη της χημικής βιομηχανίας και της χρήσης της σε πάρα πολλούς τομείς της οικονομίας, ιδιαίτερα δε στη γεωργία με τα λιπάσματα και τα φυτοφάρμακα. Από τη δεκαετία του 1970 κι εξής το ποιοτικό αυτό άλμα έχει αποκτήσει ακόμη πιο εντυπωσιακές διαστάσεις λόγω του συνδυασμού της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης με την ανεξέλεγκτη εκβιομηχάνιση του Τρίτου Κόσμου.

Η οικολογική κρίση, αν και δημιουργεί νέα προβλήματα που αναζητούν άμεση λύση, απέχει πολύ από το να βάλει στο περιθώριο τα παραδοσιακά οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα. Αντίθετα όλα τα στοιχεία της κρίσης είναι στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους. Η κρίση είναι ένα φαινόμενο που συνεχώς εξάπλώνεται και οδηγεί, προς το παρόν, σε τοπικές καταστροφές. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι καταστροφές αυτές είναι μη αναστρέψιμες, σε άλλες είναι δυνατόν να αναστραφούν είτε βραχυπρόθεσμα ή μεσοπρόθεσμα. Αυτό εξαρτάται από τις συνειδητές επιλογές που θα κάνουν οι ανθρωπίνες κοινότητες. Μολονότι δεν μπορεί να ξεφύγει από τους νόμους της φύσης, με διάφορες μορφές ο σημερινός τρόπος παραγωγής έρχεται σε αντίθεση με τη φύση και τις εξελικτικές της διαδικασίες. Για το κεφάλαιο, μόνο η ποσοτική σχέση μεταξύ χρόνου εργασίας και χρήματος, στο πλαίσιο του νόμου της αξίας, έχει αποφασιστική σημασία ενώ οι ποιοτικές σχέσεις δεν λαμβάνονται υπόψη. Η παραγωγή βασίζεται στην ολοκλήρωση των διαδικασιών του οικονομικού κύκλου στον μικρότερο δυνατό χρόνο με σκοπό να αποσβεστεί το επενδυμένο κεφάλαιο. Με αυτό τον τρόπο επιβάλλονται ένας ρυθμός και ένα πλαίσιο στις φυσικές διαδικασίες που είναι ξένοι προς αυτές. Η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων του πλανήτη δεν λαμβάνει υπόψη της τον αναγκαίο για τη δημιουργία ή την ανανέωσή τους χρόνο.

Η εξάπλωση της γενικευμένης εμπορευματικής παραγωγής καταλαμβάνει το χώρο που απαιτείται για μια ήπια διαδικασία παραγωγής, χωρίς να λαμβάνει υπόψη το φυσικό περιβάλλον. Δεν είναι η έλλειψη σοφίας του συστήματος που επιφέρει την καταστροφή του περιβάλλοντος, αλλά η ίδια η λογική που βρίσκεται πίσω από αυτό το σύστημα παραγωγής. Γι' αυτό ο λόγος για μια «αιεφόρο ανάπτυξη» δεν μπορεί παρά να διαψεύδεται από τη λογική του κεφαλαίου: αιεφόρος ανάπτυξη και νόμος της αξίας αποκλείονται αμοιβαία.

Η ορθολογικότητα του συστήματος παραγωγής καθορίζει την κίνηση των μεμονωμένων κεφαλαίων. Ωστόσο, ο ανταγωνισμός μεταξύ των κεφαλαίων καθιστά το οικονομικό σύστημα παράλογο. Η ορθολογικότητα που ενεργοποιείται για τη βελτίωση της παραγωγής και την εξοικονόμηση πρώτων υλών σταματά μπροστά στην είσοδο της καπιταλιστικής επιχείρησης. Όπως συμβαίνει στις περιπτώσεις της ρύπανσης των νερών, της ατμόσφαιρας και του εδάφους, οι μεγάλες πολυεθνικές βιομηχανίες αποποιούνται τις ευδύνες τους με συνέπεια το περιβάλλον να πληρώνει το τίμημα. Επιπλέον, ο ανταγωνισμός οδηγεί σε περιοδικές κρίσεις υπερπαραγωγής, αποκαλύπτοντας ότι μια σημαντική ποσότητα ενέργειας και πρώτων υλών έχουν επενδυθεί σε προϊόντα που δεν μπορούν να πωληθούν.

Επιπλέον, προωθείται η παραγωγή εμπορευμάτων που είναι περιττά από την άποψη της αξίας χρήσης τους (διαφήμιση, μόδα, διάφορα ναρκωτικά, όπλα κλπ.) αλλά η ανταλλακτική τους αξία αποφέρει μεγάλα κέρδη. Ο ανταγωνισμός, ο αγώνας δρόμου για το κέρδος, είναι σε τελική ανάλυση η αιτία πίσω από την παράλογη συμπεριφορά σε σχέση με το περιβάλλον. Η οικολογική κρίση είναι οικουμενική και μέσα σε ένα πλαίσιο οικονομικού ανταγωνισμού μπορεί να θεωρηθεί το μεγαλύτερο από τα δεινά της σύγχρονης εποχής. Ορισμένες αιτίες της οικολογικής κρίσης μπορούν να ανιχνευθούν πολλά χρόνια πίσω, άλλες όμως είναι το αποτέλεσμα της συνδυασμένης εξέλιξης διαφόρων, συγκεκριμένων όμως, κοινωνικοοικονομικών παραγόντων του τελευταίου αιώνα. Ο έλεγχος της οικολογικής κρίσης, από την άλλη πλευρά, απαιτεί χρόνο και επενδύσεις που θα σήμαιναν την αναίρεση βασικών θεωρήσεων για τον κύκλο του κεφαλαίου. Ακριβώς όπως και στις κλασικές οικονομικές κρίσεις, οι κυριαρχούμενες κοινωνικές τάξεις φέρουν το μεγαλύτερο μερίδιο του φορτίου, ιδιαίτερα στις εξαρτημένες χώρες, με δεδομένη την αλληλεπίδραση της οικονομικής κρίσης με την οικολογική.

Η αυξανόμενη συνειδητοποίηση σχετικά με την οικολογική κρίση, που αναπτύσσεται ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, αντιπροσωπεύει μια σθεναρή αντίσταση στην ιδέα ότι η υπάρχουσα κοινωνική και οικονομική τάξη πραγμάτων είναι ικανή να εγγυηθεί τη συνεχή «πρόοδο για όλους» και ότι η κυριαρχία πάνω στη φύση είναι εγγενώς θετική ενώ όλα τα προβλήματα που έχουν σχέση με αυτήν μπορούν να λυθούν. Τα τελευταία χρόνια, οικονομικά προγράμματα και πολιτικοί προσανατολισμοί σχετικοί με την «οικολογική οικονομία της αγοράς» έχουν αρχίσει να αυξάνονται σε αριθμό αλλά και σημασία. Μέχρι αυτή τη στιγμή, όμως, οι απόπειρες αναπροσανατολισμού του σημερινού οικονομικού συστήματος σε μια φιλική προς το περιβάλλον λειτουργία δεν

έχουν ξεπεράσει το στάδιο των προθέσεων.

Ωστόσο, στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, βρίσκεται σε εξέλιξη μια μεγάλη προσπάθεια για να επιβληθεί ένα σύστημα «αγοραπωλησίας δικαιωμάτων ρύπανσης» σε παγκόσμια κλίμακα με αφορμή το στόχο να μειωθεί η ποσότητα των θερμοκηπικών αερίων. Με τη συνηγορία των Ηνωμένων Πολιτειών, αυτός ο μηχανισμός αγοραπωλησίας έγινε αποδεκτός από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Πρόκειται για μια επικίνδυνη εξέλιξη που πρέπει να σταματήσει. Πρώτον, γιατί ανοίγει το δρόμο για την ενίσχυση της εξάρτησης των υπό ανάπτυξη χωρών απ' το Βορρά. Σ' έναν μηχανισμό που καθορίζει για κάθε χώρα ένα ανταλλάξιμο ποσοστό ρύπανσης, η εξουσία λήψης αποφάσεων ανήκει σ' αυτούς που διαθέτουν την οικονομική δύναμη να εμπορεύονται ρυπαίνοντας όταν το θεωρούν συμφέρον. Οι χρεωμένες χώρες του Νότου και της Ανατολής θα μπορούσαν να πωλήσουν το ποσοστό τους στις χώρες του Βορρά, μολονότι οι τελευταίες ρυπαίνουν πολύ περισσότερο. Επιπλέον, το σύστημα στοχεύει να καταστήσει τη ρύπανση εμπόρευμα, άρα και μια πηγή κέρδους.

Πρέπει εντέλει να τονισθεί με έμφαση ότι το αποφασιστικό στοιχείο της φιλελεύθερης επίθεσης στο οικολογικό πεδίο είναι να διαλύσει την ανατρεπτική δύναμη της οικολογικής κριτικής, η οποία εγείρει μια πρόκληση για το σύνολο της λειτουργίας του συστήματος. Στοχεύει στην αποκατάσταση του κύρους της ιδέας ότι η αγορά είναι το καλύτερο όργανο στον αγώνα κατά της ρύπανσης. Αυτή η ιδέα, όπως και η θέση σύμφωνα με την οποία η προστασία του περιβάλλοντος θα μπορούσε να γίνει η ατμομηχανή για «έναν νέο εκσυγχρονισμό της καπιταλιστικής οικονομίας» αποτελούν τις νέες προκλήσεις για το ριζοσπαστικό οικολογικό κίνημα.

Τα οικολογικά κινήματα στον Νότο

Τίποτε δεν θα ήταν περισσότερο λανθασμένο από το να θεωρηθεί ότι τα οικολογικά ζητήματα απασχολούν μόνο τις χώρες του «Βορρά» – ότι είναι δηλαδή μια πολυτέλεια που έχουν οι πλούσιες κοινωνίες. Ολοένα και περισσότερο κοινωνικά κινήματα με οικολογική διάσταση αναπτύσσονται στις χώρες του περιφερειακού καπιταλισμού, τα οποία αντιδρούν στην εντεινόμενη επιδείνωση των οικολογικών προβλημάτων της Ασίας, της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής.

Στις χώρες του Νότου κάνουν την εμφάνισή τους κινήματα «της οικολογίας των φτωχών» ή ακόμη και «οικολογικά νεο-αγροτικά» κινήματα. Πρόκειται για λαϊκές κινητοποιήσεις με στόχο την υπεράσπιση της αγροτικής καλ-

λιέργειας, καθώς και της κοινής για όλους πρόσβασης στους φυσικούς πόρους, αργά τα οποία απειλούνται από την επέκταση της αγοράς. Πρόκειται για κινητοποιήσεις ενάντια στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος που πηγάζει από την «άνιση ανταλλαγή», από την εξαρτημένη εκβιομηχάνιση, από τις γενετικά τροποποιημένες καλλιέργειες και από την ανάπτυξη του καπιταλισμού στην ύπαιθρο («αγρο-business»). Συχνά τα κινήματα αυτά δεν αυτοπροσδιορίζονται ως οικολογικά αλλά ο αγώνας τους έχει μία καθαρά οικολογική διάσταση.

Τα κινήματα αυτής της κατηγορίας δεν αντιτίθενται στη βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης που επιφέρει η τεχνολογική πρόοδος. Αντίθετα, τα αιτήματα για ηλεκτροδότηση, για τρεχούμενο νερό, για οργανωμένο αποχετευτικό δίκτυο και για αύξηση του αριθμού των ιατρικών κέντρων βρίσκονται σε περίοπτη θέση στην ατζέντα των διεκδικήσεών τους. Αυτό που αρνούνται είναι η ρύπανση και η καταστροφή του φυσικού τους ενδιαίτηματος, στο όνομα των «νόμων της αγοράς» και των επιταγών της καπιταλιστικής «ανάπτυξης».

Ανάμεσα στις εκδηλώσεις του κινήματος της «οικολογίας των φτωχών», ένα παράδειγμα ξεχωρίζει ως εξαιρετικά χαρακτηριστικό, λόγω της εμπέλειας που απέκτησε. Ένα κίνημα που είναι ταυτόχρονα κοινωνικό και οικολογικό, τοπικό και οικουμενικό, «κόκκινο» και «πράσινο»: ο αγώνας του Chico Mendes και της Συμμαχίας των Ανθρώπων του Δάσους για την υπεράσπιση του δάσους του Αμαζονίου από το καταστροφικό έργο των μεγάλων γαιοκτημόνων και των πολυεθνικών γεωργικών επιχειρήσεων. Το κίνημα αυτό, με τη σύνδεση που πέτυχε ανάμεσα σε σοσιαλισμό και οικολογία, με τον κοινό αγώνα αγροτών και ιθαγενών φυλών, με το στόχο που έθεσε –την επιβίωση των τοπικών πληθυσμών και την υπεράσπιση του τελευταίου μεγάλου τροπικού δάσους στον πλανήτη– μπορεί να αποτελέσει το παράδειγμα για τις λαϊκές κινητοποιήσεις στον «Νότο».

Οι κινητοποιήσεις αυτές συνέβαλαν με την πίεση «από τα κάτω» στην εμφάνιση του σχεδίου της Μπολιβαριανής Εναλλακτικής Λύσης για τη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική (ALBA) που στηρίζουν οι κυβερνήσεις της Κούβας, της Βενεζουέλας, της Βολιβίας κ.ά., ως αντιστάθμισμα στο σχέδιο της FTAΑ, με έμφαση στον αγώνα ενάντια στη φτώχεια, τον κοινωνικό αποκλεισμό και την αγροτική μεταρρύθμιση σε οικολογική κατεύθυνση, παρεμβαίνοντας ταυτόχρονα σε διεθνές επίπεδο με τη φιλοξενία των εναλλακτικών διασκέψεων για το κλίμα.

Για έναν Οικολογικό Σοσιαλισμό

Σήμερα, στην αυγή του 21ου αιώνα, η σοσιαλιστική οικολογία αποτελεί μία από τις βασικότερες συνιστώσες του ευρύτερου κινήματος ενάντια στη νεοφιλελεύθερη καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση, η οποία αναπτύσσεται με την ίδια ένταση και στο βόρειο και στο νότιο ημισφαίριο του πλανήτη.

Ο οικοσοσιαλισμός, καθώς έχει έλθει σε ρήξη με ένα μοντέλο παραγωγής και κατανάλωσης που αποδείχθηκε καταστροφικό για το περιβάλλον, αντιπροσωπεύει την πλέον προχωρημένη τάση του οικολογικού κινήματος, την πλέον ευαισθητοποιημένη στα ζητήματα που αφορούν τους εργαζομένους και τους λαούς του Νότου. Έχει συνειδητοποιήσει την αδυναμία επίτευξης της «είτε βιώσιμης είτε αειφόρου ανάπτυξης» στο πλαίσιο της καπιταλιστικής οικονομίας της αγοράς (Perpet 1993). Ο οικοσοσιαλισμός προτείνει μία μορφή οικολογικής σκέψης και δράσης που οικειοποιείται τα κεκτημένα του μαρξισμού, απαλλαγμένα από τα κατάλοιπα του παραγωγισμού. Για τους οικοσοσιαλιστές, η λογική του κέρδους και του γραφειοκρατικού αυταρχισμού, είναι ασύμβατες με τις απαιτήσεις που έχει η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

Στην πραγματικότητα, ο οικολογικός σοσιαλισμός θα απέβλεπε σε μια κοινωνία οικολογικά ορθολογική, θεμελιωμένη στο δημοκρατικό έλεγχο της παραγωγής και στην κοινωνική δικαιοσύνη. Μια τέτοια κοινωνία προϋποθέτει τη συλλογική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, έναν δημοκρατικό προγραμματισμό που επιτρέπει στην κοινωνία να καθορίζει η ίδια τους στόχους της παραγωγής και, τέλος, προϋποθέτει μια νέα τεχνολογική συγκρότηση των παραγωγικών δυνάμεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bensaid, D. (1995): *Marx L' intempestif, Grandeurs et misères d'une aventure critique (XIXe - XXe siècles)*, Fayard, Paris.
- Benton, T. (1996): *The Greening of Marxism*, The Guilford Press, New York.
- Benjamin, W. (2004): *Μονόδρομος*, Άγρα, Αθήνα.
- Burkett, P. (2014): *Marx and Nature*, Haymarket Books, Chicago, Illinois.
- Foster, J. B. (2000a): *Marx's Ecology: Materialism and Nature*, Monthly Review Press, New York.
- Foster, J. B. (2000b): E. Ray Lankester, Ecological Materialist: An Introduction to Lankester's *Effacement of Nature by Man, Organization and Environment*, 13 (2), 233-235.
- Foster, J. B. (2002): Marx's Ecology in Historical Perspective, *International Socialism Journal* 96, Χειμώνας 2002.
- Foster, J. B., Clark, B. & York, R. (2010): *The Ecological Rift: Capitalism's War on the Earth*, Monthly Review Press, New York.
- Hughes, J. (2000): *Ecology and Historical Materialism*, Cambridge University Press.
- Kovel, J. & Lowy, M. (2007): Ένα οικосоσιαλιστικό μανιφέστο, *Κριτική*, τ. 5, σ. 85-89
- Latour, B. (2004): *Politics of Nature*, Harvard University Press.
- Lowy, M. (1997): Από τον Μαρξ στον Οικосоσιαλισμό, *Εφημερίδα Εποχή*, φύλλο της 9ης Φεβρουαρίου 1997.
- O'Connor, J. (1992): Καπιταλισμός, Φύση, Σοσιαλισμός, *Κοινωνία και Φύση*, τ. 2, Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 1992.
- O'Connor, J. (1998): *Natural Causes: Essays in Ecological Marxism*, The Guilford Press.
- Pepper, D. (1993): *Eco-socialism: from Deep Ecology to Social Justice*, Routledge.
- Polanyi, K. (1944): *The Great Transformation*.
- Schmidt, A. (1962): *The Concept of Nature in Marx*, New Left Books, London.
- Σκορδούλης, Κ. (2006): Οικосоσιαλισμός: Φιλοσοφία και Πολιτική στο: *Η Πολιτική Οικολογία στην Ελλάδα*, Ευώνυμος Οικολογική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Žižek S., *Ecology without Nature*: <http://www.youtube.com/watch? =CGB7g2g9fLw>.